

KÖNYVISMERTETÉS.

Császár Elemér: *Kisfaludy Sándor, a Kisfaludy-Társaság Költők és Írók cz. vállalatában, Budapest, 1910.*

Császár Elemér, fiatal irodalomtörténétiróink egyik legkiválóbbja szép kötettel gyarapította azoknak a műveknek a sorát, melyek irodalmunk két korának tanulmányozásakor mellőzhetetlenek. Mikesről, Faludiról, a deákos iskoláról, Csokonairól, de különösen Verseghyről írott tanulmányai irodalomtörténetírásunk java termései közé tartoznak. Ányos és Verseghy műveinek kritikai kiadása széleskörű ismeretről s philologiai pontosságról tesz bizonyosságot. A folyóiratokban megjelent kisebb cikkei és bírálati, a *Századok*-ban kiadott közleményei, művészettörténeti munkái és széptani dolgozatai nemcsak mély tudásról tanuskodnak, hanem arról a tudatos elvről is, hogy az irodalomtörténétirónak a szomszédos területeken is könnyen kell mozognia. Toldy Ferencz példáját kevés tudós követte olyan híven, mint Császár Elemér.

Kisfaludy Sándorral is szívesen foglalkozott. Az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1898-iki folyamában *Kisfaludy Sándor mint vigjátékiró* címmel jelent meg egy becses tanulmánya, 1902-ben az *Olcsó Könyvtárban* kiadta a *Dárday-házat*, 1908-ban pedig a *Beőthy-Emlékkönyvben* *Kisfaludy Sándor és a francia irodalom* című dolgozatában kiegészíti Angyal Dávid kutatásait: Madame Deshoulières, Chaulieu költeményeiben, Boufflers, Parny, Bertin és Rousseau egy-egy gondolatában Kisfaludynak olyan forrásaira utal, melyek a költő műveltségére s képzelete teremtő erejére egyaránt világot derítenek.

Császár Elemér lehetett a leghivatottabb arra, hogy a Kisfaludy-Társaság vállalatában Kisfaludy Sándor életét megírja. Utal a költő ősi származására, a fényre, melyet a nagy ősök: Ugrin és Miklós comes árasztottak a Kisfaludyakra. A család vagyonának a megfogyatkozásáról s tekintélye csorbulásáról is beszámol. Kipuhatólja a hanyatlás okait: a hadakozás, a zálogba adás, az igénypörök, a XIV. századtól a XVIII-ig húzódo osztálypercek bomlasztó hatását kiélezi. A család tömörre fogott történetéből levonja a tanulságokat: a Kisfaludyak ereje megacézólozódik, kifejlődik bennük az elvhűség, a föld és a haza szeretete.

Vonzóan írja le Kisfaludy ifjúságát, különösen tanulókorának azokat a mozzanatait, melyekből a költőre lehet következtetnünk. Kisfaludy pozsonyi tartózkodásának kivált három mozzanatát világítja meg: Veinstein Teréz iránt táplált szerelmét, Skublics Imrével kötött barátságát és színházlátogatásait. Fontos a pozsonyi Pálffy-kastélyban felbuzduló nem-

zeti érzés leírása is, mely Kisfaludyban tudatossá tette magyar és nemesi voltát. Nem kevésbé érdekes a költő katonáskodásának a rajza. Erdélyi életét éppen olyan melegséggel ecseteli, mint a milyen gondosan beszámol bécsi tartózkodásáról. Császár figyelme kiterjed mindazokra a tényezőkre, melyek Bécsben Kisfaludy szelleme fejlődésére befolytak. A Medina Máriával kötött viszony rajza éppen olyan érdekes, mint a bécsi élet egyéb mozzanataié. Kedves és meleg a Szegedy Róza iránt támadt szerelemnek és a badacsonyi szüretnek a leírása. Kisfaludy olasz útjáról éppen olyan hangulatos képet fest, mint francia fogságáról. A Pepi grófnéval szőtt viszonyban találón jelöli meg az elléhásodást. Beszámol a Rajna mellett töltött két évről s leírja a költő házassága történetét. Éppen olyan szép és eleven Kisfaludy sümegi életének a rajza, mint a milyen híven utal Kisfaludynak az insurrectióban tanusított buzgalmára, a balatonfüredi színház megalapítása körül kifejtett serénységére, akadémiai működésére, a megyegyűléseken érvényesülő politikai álláspontjára, mely a demokratikus áramlattal homlokegyenest ellenkezik.

Azokat a tényezőket, melyeket az életrajzírónak tekintetbe kell vennie, sohasem hanyagolja el. Így a környezet rajza mindig találó: a költő zordon apjáról sikerült arcképet fest: tömötten jellemzi a pozsonyi kispapok működését; a mozgalmas bécsi testőrel meglevenedik előtünk: D'Esclapon Karolináról vonzóan, Szegedy Rózáról lebilincselően ír, kinek arcképe éppen olyan plasztikus, mint a Kazinczyé.

A Kazinczy—Kisfaludy viszony rajza egyike a mű legkitünőbb részeinek. A Ruszek apáthoz írt leveleket, a *Recensensek* című értekezést olyan ügyesen használja fel Kisfaludy Kazinczy ellen elfoglalt álláspontjának a feltüntetésére, mint a hogyan Kisfaludy Sándor önéletrajzi vonatkozású műveit és a Skublics Imréhez intézett leveleket is ki tudta aknázni a mű egyéb részeiben.

Az életrajzi tényezők mellett előkelő szerepet juttat az irodalmi méltatásnak. Ki kell emelnünk Kisfaludy *Naplójának* eredeti értékelését, melyet irodalomtörténetíróink nem méltattak eléggé. Röviden jelzi a *Kesergő szerelem* epikai háttérét. Toldyval és követőivel szemben kiélezi, hogy a cyclusban a tárgyi vagy élményszerű vonatkozások csak Rózára illenek. Ezt különösen lélektani alapon teszi: a sóvárgás mozzanatával magyarázza. Utal Petrarca hatására s a képzelet szerepére. Kiemeli a különbséget is: Kisfaludy Lizájában kevesebb az elevenítő, egyéni vonás, mint Petrarca Laurájában. Méltatja Kisfaludy szívhez szóló lyraságát s közvetlenül ír természetcultusáról. Kidomborítja a *Boldog szerelem* leírásának szépségeit s még két mozzanatot: a feleségdicsőítés és az erotikus eidyllion tényezőit.

A két szerető szív történetéről ötletesen mondja, hogy *Fanni* és a *Karthauzi* áthidalója.

A *Regék* forrását Angyal Dávid nyomán Veit Weberben nyomozta, de határozott eredményre nem jutott. Jelzi a *Regék* tipikus vonásait. Kiemeli, hogy mondai alapjuk nincs, hogy a költő történelmi vonatkozások, kapcsolatok, ismert várromokhoz fűzés útján akarta ezt a hiányt pótolni. Hibáztatja, hogy leleményök szegényes, cselszövény-

indítékai érdekesek, bántók. Észreveszi, hogy minden regében három fajkép ismétlődik s hogy a szolgák, csatlósok jellemrajza sikerült bennök a legjobban. Jól látja, hogy a nemesség eszményítésében rejlő varázs s az erős lyraiság megragadta a lelkeket.

A drámák fejtegetése nem kevésbé beható. Rámutat a drámai kísérletek legfontosabb eredményére: Kisfaludy megtanulta, hogyan kell bánnia a nyelvvel. *Hunyadyban* az erős Fessler- és Schiller-hatást emeli ki. Velős párhuzamot von Katona és Kisfaludy *Bánkja* között: Katona mély pszichológiájával Kisfaludy könnyelmű jellemrajzát állítja szembe. Kielezi, hogy *Kun László* jellemei következtelenekek. *Az emberszívnek örvényeiben* az a legértékesebb megfigyelése, hogy a hazafias szempont tönkreteszi az eredeti problémát. Rámutat az *Elmés özvegy*, *A lelkes magyar leány* és a *Dárday-ház* hazafias indítékára.

Ez a gazdagság az életrajz és az irodalmi méltatások körében a mű fontosabb eredményeinek a feltüntetéséből is könnyen kiviláglik. A széptani fejtegetések mindig arányosak s a mű értéke szerint igazodók. E mű nemcsak Kisfaludy működésének alapos ismeretére vall, de egy-egy czélzása, utalása azt is elárulja, hogy az író magának a kor-nak is mélyenszántó búvára. Valóban Beóthy, Négyesy, Váczy és Széchy neve mellett a Császár Eleméré is mindig ajkunkra tolul, valahányszor azokat az eredményeket akarjuk megjelölni, melyeket a tudományos buzgalom a XVIII. század irodalmának a kutatása terén elért. A Ver-segny-munkában a tudományosabb eljárás inkább érvényesülhetett, mint a Kisfaludy-életrajzban, mert más a cél és a mód, melyet a Kisfaludy-Társaság a *Költők és Írók* írói elé tűzött. Császárnak ehhez a szellem-hez kellett alkalmazkodnia, de egy-egy probléma felvetésekor mégis szükségét látja annak, hogy a kutatásokra is kiterjen. Így megemlíti Toldyt, Beóthyt, Heinrichet, Angyalt, de már a *dii minorum gentium* nevére is szó sem esik, pedig Széchen Antal, Imre Sándor, Rényi Rezső, Werner Adolf és Bitzó Sarolta kutatásainak az eredményeit is feldolgozza.

A mű stílusa élvezetes, könnyen folyó s jól eső ellentéte annak a metaphorákat hajszoló iránynak, mely a Péterfy-mímelés beteges jelenségeként férközött az irodalomtörténetírásba. Egy-egy hasonlatra bukkanunk Császár könyvében is, de inkább a közvetlenség, a meghihetett lélek mérsékeltébb érzelmessége, egy-egy megállapításának tömört rövid-ségű határozottsága, párhuzamai ötletessége és szellemessége azok a vonások, melyeket stílusa legjellemzőbb sajátosságaiul kell megjelölnünk.

A fejtegetett mozzanatok alapján kimondhatjuk, hogy Császár Elemér könyve életrajzirodalmunk legértékesebb alkotásai között foglal helyet.¹

DR. ELEK OSZKÁR.

¹ A *Nyugat* című folyóiratban (1910-iki évfolyam, 560—562 lk.) Kuncz Aladár tanártól egy igazán kicsinyes nyugatiaskodó szempontból írt ötletfut-tás jelent meg, mely lehet hódolat a *Nyugat* fiatal titánjai előtt, de néhány taláalomra kiragadott részlet alapján kimondott véleménye bírálatnak éppen nem bírálat, véleménynek pedig olyan Sturm und Drang-féle erőlködés.